

UDK 908(497.4-13)
1.04 Strokovni članek
Prejeto: 5. 9. 2005

Alenka Čuk*

Postojinsko okrajno glavarstvo (ob ponatisu publikacije)

The book Postojinsko okrajno glavarstvo (on the occasion of its republishing)

Izvleček

Prispevek predstavi leta 1889 izšlo knjigo Postojinsko okrajno glavarstvo. Knjigo je v Postojni založil in natisnil tiskar in knjigovez Rihard Šeber. Avtorji sestavkov v knjigi so učitelji tedanjega postojnskega okrajnega glavarstva. Predstavili so 37 takratnih šolskih krajev, opisane so zanimivosti in posebnosti krajev, nanizana so nekatera zgodovinska dejstva, omenjeni so pomembni domačini; veliko prostora so učitelji namenili tudi šolam. Leta 2003 je izšel ponatis zdaj že redkega izvirnika.

Abstract

The paper presents the book Postojinsko okrajno glavarstvo (The Postojna District Board), published in 1889. It was published and printed in Postojna by Rihard Šeber, a printer and bookbinder. The contributions were written by teachers belonging to the District Board of Postojna. They presented the 37 school districts that existed at the time and described some interesting points and distinguishing features of the towns and villages, some historical facts and several notable local personalities. Much attention was also paid to the schools. The original publication, only a few copies of which remain, was reprinted in 2003.

Januarja 1889 je Ljubljanski zvon¹ v svoji prvi številki priobčil novico o izidu zemljepisnega in zgodovinskega orisa Postojinskega okrajnega glavarstva². Knjigo je v Postojni založil in natisnil tiskar in knjigovez Rihard Šeber (1857-1904). Broširano verzijo so zainteresirani pri založniku lahko kupili za 85 krajcarjev, medtem ko je knjiga v trdi, platneni vezavi veljala goldinar in 15 krajcarjev.

Učitelji tedanjega postojnskega okrajnega glavarstva, ki so knjigo "spisali in

* Alenka Čuk, prof. zgod. in umet. zgod., višja kustosinja, Notranjski muzej Postojna.

1 Ljubljanski zvon (LZ), 1. januar 1889, št. 1, str. 188.

2 Okrajno glavarstvo Postojna (OGP) je bilo ustanovljeno leta 1849. Skupaj s podružnico v Bistrici je obsegalo območje davčnih uradov Postojna, Planina, Senožeče, Lož in Bistrica. Uprava in sodstvo sta bila ločena. Z reorganizacijo uprave leta 1854 je bila ta ločitev ukinjena, območje glavarstva pa razdeljeno na okrajne urade: Postojna, Bistrica, Lož, Planina in Senožeče. Leta 1867 ponovno obnovi okrajna glavarstva in dokončno uveljavijo ločitev uprave in sodstva tudi na najnižji stopnji. OGP takrat obsega: dotedanji okrajni urad Postojna, soseski Mrzlo Polje in Strmca (prej sta bili pod okrajnim uradom Planina) in dotedanje okrajne urade Bistrica, Senožeče in Vipava. OGP je tak obseg obdržalo do leta 1918, ko je prišlo pod Italijo.

izdali”, so se po svojih močeh, tako so zapisali tudi v predgovoru knjige, poskušali pridružili avstro-ogrskim slavjem v počastitev 40-letnice vladanja cesarja Franca Jožefa I.³ Proslave ob različnih jubilejih cesarske hiše, predvsem samega cesarja, so bile takrat namreč ‘v modi’. Tako na primer ob šeststoletnici prihoda Kranjske, Štajerske in Koroške pod Habsburžane ali ob štirideseti in šestdeseti obletnici vladanja cesarja Franca Jožefa I.

8. julija 1885⁴ so se učitelji postojnskega šolskega okraja zbrali na svoji redni letni okrajni konferenci v Postojni. Konference se je udeležilo 50 učiteljic in učiteljev, navzoči pa so bili še postojnski okrajni glavar Anton Globočnik, Ivan Škrjanec, kurat in učitelj v Harijah ter Ivan Lavrenčič in Ivan Strnad, kateheta in duhovna pomočnika iz Postojne oziroma Knežaka. Iz uvodnega poročila takratnega okrajnega šolskega nadzornika Ivana Thume o stanju šol v našem šolskem okraju lahko razberemo nekaj statističnih podatkov. V šolskem okolišju je bilo 35 šol, na katerih je poučevalo 52 učiteljic in učiteljev, učni jezik na vseh šolah je bil slovenski. Skoraj vsa šolska poslopja so svojemu namenu ustrezala, le 3 so si prislužila nezadostno oceno. Za šolo sposobnih je bilo v tem šolskem letu 5.085 otrok, pouk pa jih je redno obiskovalo 4.753. Dokaj dobro so bile šole “preskrbljene” z učnimi pripomočki, dobro založene in obiskane so bile šolske knjižnice, pa tudi “snaga” je bila na šolah po besedah šolskega nadzornika “po vsem povoljna”.

V zadnji točki bogatega dnevnega reda je nadučitelj v Vipavi, Gašper Gašperin, svojim stanovskim kolegom predlagal, da se “tukajšnji okraj po farnih in šolskih občinah opiše ter ta opis z zemljevidom vred na svetlo dá.”⁵ Zbrani so predlog soglasno podprli, hkrati pa predlagali, da ukrenejo vse potrebno, da zadano si nalogo tudi primerno izpeljejo. V ta namen je bil oblikovan poseben, stalni odbor, katerega naloga je bila pripraviti in nato vsem učiteljem v okraju tudi poslati ustrezne vprašalne pole. Stalni odbor oziroma “vrhovni odsek” se je obvezal ukreniti tudi vse potrebno glede tiska knjige. Da bi odboru vsaj nekoliko olajšali delo, so za vsak davčno-sodni okraj postojnskega šolskega okraja imenovali še poseben tričlanski pododbor. Za Ilirsko Bistrico so bili izvoljeni učitelji Martin Zarnik, Matija Rant in Jakob Dimnik, za Postojno Ivan Thuma, Matija Hiti in Gustav Grossman, za Vipavo Andrej Perne, Gašper Gašperin in Oton Dietz, za Senožeče pa učitelji Pavel Kavčič, Armin Gradišnik in Fran Kalin. Naloga vseh je bila, da v svojih okolišjih med učitelji zberejo popisane vprašalne pole, jih pregledajo in popravljene izročijo stalnemu odboru.

Tako zbrano gradivo je v tiskani obliki zagledalo luč sveta dobra tri leta kasneje. Učitelji, avtorji sestavkov v knjigi, so v predgovoru knjige zapisali, da so v

3 V Ljubljani so tako npr. leta 1888 odprli poslopje obrtnostrokovne šole, postavili temeljni kamen otroški bolnišnici in obnovili današnji Zmajski most.

4 Učiteljski tovariš (UT), 1885, str. 235.

5 UT, 1885, str. 267.

*Gáspár Gáspérin, nadučitelj v Vipavi; fotografija iz 'Globočnikovega albuma'.
(Notranjski muzej Postojna)*

“duhu z raznimi društvi” praznovali tudi oni. “Pridruževali smo se prošnjam zvestih Slovencev po raznih krajih zlate domovine naše ter pošiljali ž njimi vred goreče želje do Najvišjega, da bi še mnogo let ohranil nam najblažega vladarja, kar jih premore vesoljni svet.” S pripravo knjige so želeli postaviti spomenik tej dobi. Naloga, ki so se je lotili, ni bila lahka, zato so poudarili, da se v “knjigi nahajajo mnogi nedostatki” in bralce celo zaprosili: “/.../ ne šteje nam slavno občinstvo v zlo, kajti je bilo težavno in truda polno delo, da se je pisalo kolikor toliko dosledno /.../” Kljub temu, da je bilo njihovo delo jezikovno pregledano, so bralce tudi pozvali, naj jih opozorijo na morebitne napake.

Na 238 straneh je predstavljenih takratnih 37 šolskih okrajev postojnskega glavarstva; poglavja so naslovljena po krajih, kjer je bil sedež šole, zaradi večje preglednosti pa so šolski okoliši zvrščeni po štirih sodnih okrajih (postojnski, bistriški, senožeški in vipavski). Postojni je, razumljivo, odmerjenega največ prostora, eden temeljitejših pa je opis Planine v Vipavski dolini.

Nobeden sestavek v knjigi ni podpisan, o avtorjih lahko le sklepamo – glede na kronološko navajanje imen učiteljev, ki so na posamezni šoli poučevali, oziroma glede na sestavo pododborov, ki so zapisano gradivo zbrali.

Vsak kraj – sedež šole – najprej zemljepisno opišejo, umestijo ga v širši prostor in dokaj podrobno navajajo imena danes že marsikje pozabljenih dolin in gričev, izvirov in potokov. Sledi informacija o številu naselij, hiš in prebivalcev, posebej šoloobveznih otrok v okolišu. Opisana je narava kmetijskih zemljišč, nji-

čaj. Konča jo statistični pregled postojnskega okrajnega glavarstva. Iz slednjega je razvidno, da je v 38 občinah opisanih 162 krajev z 41.503 prebivalci, zemljišča z njihovimi površinami in katastrskimi dohodki vred, pa obrtniki, gostilne in farne cerkve z duhovniki. Iz statistike povzemam le nekaj podatkov o šolah: delovalo je 26 enorazrednic, 5 dvorazrednic, ena trirazrednica in štiri štirirazrednice, na katerih je 5.262 za šolo godnih otrok (šolo jih je obiskovalo 4.917) poučevalo 10 nadučiteljev, 36 učiteljev in 13 učiteljic, na enega učitelja torej povprečno 89 otrok. V vsem glavarstvu pa je bilo tedaj le 5 zdravnikov.

Simon Rutar, slovenski zgodovinar, etnolog, arheolog in geolog je v prispevku Postojnsko okrajno glavarstvo, kjer je poleg omenjene knjige spregovoril tudi o Kočevskemu okrajnem glavarstvu, ta knjiga je izšla leta 1887, v svoji oceni knjige v Ljubljanskem zvonu zapisal: "Zelo lepo nalogo so si postavili naši učitelji, opisati namreč vse šolske okraje na Kranjskem v zgodovinskem, zemljepisnem in národopisnem oziru. Taka namera je zeló hvalevredna in zasluži naše popolno priznanje, ker do sedaj je kranjska dežela v krajepisnem in antropološkem oziru še vse premalo poznana. In ravno učitelji v tem pogledu lahko največ storé, ker so v vedni dotiki z deželó in národom, ker imajo vsak dan priliko oboje opazovati, v tem, ko se drugim učenjakom le redkokdaj in le slučajno taka prilika ponudi, takó da so njih opazke mnogokrat jednostranske ali vsaj nepopolne."⁶ V nadaljevanju pa je, morda tudi v poduk prihodnjim avtorjem podobnih izdaj, kljub temu, "da učitelji niso hoteli podati učeno pisanih knjig, niti suhoparno naštetih zgodovinskih in statističnih podatkov, nego poučno berilo," opozoril na nekatere pomanjkljivosti. "Pogrešamo namreč opisa narodnih šeg, ki nam vidoma ginejo pred očmi, zatem narodnih nošenj (če jih je še kaj) ter narodnih pripovedk in pesmij /.../", omenil je nekatera dejstva, ki se v knjigi večkrat ponovijo, v glavnem pa je imel največ pripomb na zgodovinska dejstva. "Dandanes vender že ne gre več, lokalno zgodovino samo in jedino le iz Valvasorja zajemati... Poznamo že toliko zgodovinskih podrobnostij, da ne moremo biti vsaj za glavne kraje več v zadregi, napisati njih posebne zgoode in nezgode", je zapisal.

Vsi podatki v tej informativno bogati, v arhaičnem jeziku pisani knjigi, današnjemu bralcu omogočijo stik s preteklostjo in so mu pri raziskovanju preteklosti domačega kraja še vedno v pomoč, oziroma nekakšno napotilo; še bolj zanimivi postanejo ti podatki, ko v mislih zaobjamemo prostor, na katerega se nanašajo. Poleg obširnega ozemlja današnjih občin Postojna, Pivka in Ilirska Bistrica, je predstavljena Vremška dolina in območje Senožec (danes sodita v občino Divača) in Vipavska dolina vse do Ajdovščine.

Naj sklenem z mislimi, ki so jih v predgovoru zapisali avtorji knjige: "/.../ Naj zaneti vsebina te knjižice nam vsem zavest, da imamo dolžnost, svoj rojstni kraj, svojo materino deželo /.../ ljubiti, vse žive dni v srcu in spominu ohraniti,

6 LZ, 1. oktober 1889, št. 10, str. 635-638.

da imamo ponosni biti na čast in zvestobo Slovenskega naroda, tesno zvezanega v sijajnem zgodovinskem značaju njegovem /.../' Leta 2003 je ponatis trdo vezanega in zdaj že redkega izvirnika v 1.000 izvodih izdala in založila Galerija 2 iz Vrhnike v sodelovanju z Občino Postojna, ki je izid knjige tudi omogočila. Knjiga je izšla 23. aprila, ob občinskem prazniku in svetovnem dnevu knjige.

Zusammenfassung

Die Bezirkshauptmannschaft Postojna (zur Neuauflage der Publikation)

Alenka Čuk

An der jährlichen Bezirkskonferenz am 8. Juli 1885 versammelten sich in Postojna 50 Lehrer und Lehrerinnen des Postojnaer Schulbezirks. Zum letzten Punkt der reichhaltigen Tagesordnung, unter anderem berichtete der damalige Schulinspektor Ivan Thuma über die Lage in unserem Schulbezirk, schlug Gašper Gašperin, Oberlehrer aus Vipava, seinen Standeskollegen vor, den „hiefigen Bezirk den Pfarr- und Gemeindenamen nach zu beschreiben und diese Beschreibung zusammen mit der Landkarte ans Licht zu bringen“. Die Anwesenden unterstützten den Vorschlag mit Stimmeneinheit. Sie bildeten einen ständigen Ausschuss, der besondere Fragebögen vorbereitete und sie an alle Lehrer im Bezirk verschickte, er sorgte auch für den Buchdruck. Als Hilfe für diesen Ausschuss ernannte man für jeden Steuer- und Justizbezirk des Posatojnaer Schulbezirks noch einen besonderen Unterausschuss, der aus drei Mitgliedern bestand und in seinen Bezirken unter den Lehrern die unterschriebenen Fragebögen sammelte, sie überprüfte und dem ständigen Ausschuss übergab.

Im Jahre 1889 verlegte und druckte der Postojnaer Drucker Rihard Šeber das Buch Die Bezirkshauptmannschaft Postojna. Auf 238 Seiten wurden 37 Schulbezirke der Postojnaer Bezirkshauptmannschaft vorgestellt: die Kapitel sind nach Orten betitelt, in denen sich der Sitz der Schule befand, wegen besserer Übersichtlichkeit sind die Schulbezirke nach vier Justizbezirken geordnet. Die Aufsätze im Buch sind nicht unterschrieben, hinsichtlich der chronologischen Anführung der Lehrernamen, die an einzelnen Schulen unterrichteten, kann man auf die Autoren nur schließen. Beschrieben werden Interessantheiten und Besonderheiten der Ortschaften, angeführt werden einige historische Tatsachen, erwähnt sind bedeutende Einheimische, die Lehrer beschäftigten sich auch sehr viel mit Schulen. Beigelegt ist eine Landkarte des Postojnaer Bezirks, die der Lehrer Dragotin Česnik in Št. Vid ausarbeitete und an der die Volksschulen klar markiert sind. Der einzige unterschriebene Beitrag wurde von Pavle Kavčič, Oberlehrer in Senožeče, vorbereitet und thematisiert die Entomologie und Flora des Bezirks. Den Beitrag schließt ein statistischer Überblick der Bezirkshauptmannschaft Postojna. Neben des umfangreichen Gebietes der heutigen Gemeinden Postojna, Pivka und Ilirska Bistrica umfasst das Buch auch das Vremska-Tal und das Gebiet Senožeče (heute gehören diese beiden Gebiete zur Gemeinde Divača) und das Vipava-Tal bis Ajdovščina. Die Neuauflage des heute bereits raren Originals wurde im Jahre 2003 vom Verlag Galerija 2 aus Vrhnika herausgegeben, in Zusammenarbeit mit der Gemeinde Postojna, die die Herausgabe des Buches ermöglichte.